

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту

кафедра аудиту, ревізії та аналізу

Курсова робота
на тему:
Організація проведення судово-
економічних експертиз

Виконав: студент гр. ОЕЕМ-51
Захарко П. В.

Перевірила: к.е.н.,доцент
Голяш І. Д.

Тернопіль - 2017

Зміст

Вступ.....	4
1. Сутність, мета та завдання судово-економічної експертизи.....	5
2. Особливості проведення судово-економічної експертизи.....	13
3. Характеристика процесу судово-економічної експертизи.....	21
Висновки.....	31
Список використаних джерел.....	33

ВСТУП

Розвиток будь-якої держави є неможливим без впровадження системи економічних заходів у сфері дотримання законодавства щодо господарської політики.

Сучасні реформи, які здійснюються в Україні, супроводжуються криміналізацією суспільства та зростанням злочинності, особливо в економічній та фінансовій сферах. Це створює реальну загрозу національній безпеці країни. Для виявлення протиправної економічної діяльності та збору доказів з кримінальних справ, порушених з господарських злочинів, необхідні не тільки юридичні знання, але й спеціальні пізнання у галузі економічного контролю. Тому судово-економічні експертизи можна вважати найбільш ефективним заходом збору доказів щодо економічної злочинності.

За таких умов на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки теоретичні розробки питань організації економічної експертизи є надзвичайно актуальними.

Над дослідженням питань організації судово-економічної експертизи працювало ряд відомих вчених, зокрема: П. Й. Атамас, Ф. Ф. Бутинець, Г. Г. Кірейцев, В. І. Лемішовський, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко тощо.

Незважаючи на широкий спектр досліджень вітчизняних і зарубіжних учених з даної тематики, окремі питання організації судово-економічної експертизи досі залишаються недостатньо опрацьованими.

У даній курсовій роботі узагальнимо інформацію, яка стосується теоретичних аспектів організації судово-економічної експертизи, проблем її інформаційного забезпечення та особливостей проведення, а також охарактеризуємо процес судово-економічної експертизи.

1. Сутність, мета та завдання судово-економічної експертизи

Законодавством України судова експертиза визначається як дослідження досвідченим фахівцем-вченим, експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду. Правовою основою призначення та проведення судових експертиз є Закон України «Про судову експертизу», Кримінально-процесуальний кодекс, Цивільний процесуальний та Господарський процесуальний призначаються у тих випадках, коли в процесі судового провадження за цими справами для вирішення певних питань необхідні спеціальні знання.

До найбільш поширених видів судових експертиз належить судово-економічна експертиза. Її застосовують у випадках розслідування та розгляду кримінальних і цивільних справ, коли виникають питання, що вимагають спеціальних знань з обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства [26, с.248].

Термін «судово-економічна експертиза» запроваджено рішенням Президії науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України. При цьому Міністерством юстиції України до економічної експертизи віднесено експертизи по трьох напрямках:

11.1. - дослідження документів бухгалтерського та податкового обліку і звітності;

11.2 - дослідження документів з фінансово-кредитних операцій;

11.3 - дослідження документів з економічної діяльності підприємств і організацій.

Окремі науковці вважають судово-економічні експертизи одним з методів контролю. Проте, таке твердження не можна вважати обґрунтованим, оскільки судово-економічні експертизи наділені специфічними особливостями.

Зокрема, судово-економічні експертизи проводяться у процесі розслідування кримінальних чи цивільних справ лише при виникненні потреби в спеціальних знаннях для встановлення окремих фактичних обставин цих справ і призначаються на підставі рішень правоохоронних органів. Таким чином, якщо в процесі своєї діяльності підприємство не було причетним до розслідування кримінальних справ, не виступало в ролі позивача чи відповідача в судовому розгляді цивільних справ, то дослідження документів, що відображають діяльність цієї юридичної особи експертом ніколи не буде проводитися.

Завдання господарського контролю відрізняються від завдань судово-економічної експертизи. Зокрема, завданням судово-економічної експертизи є встановлення фактичних обставин справи, що розслідується слідчими органами чи розглядається в суді, але до завдань не належить усунення та профілактика правопорушень в діяльності підприємств, які виявлені в процесі експертного дослідження. Тобто, судово-економічна експертиза не виконує профілактичної функції, яка властива господарському контролю.

За допомогою судово-економічної експертизи можна встановити лише окремі факти діяльності осіб, які є учасниками розслідування цивільної чи кримінальної справи. На противагу цьому, господарський контроль має своїм завданням досліджувати господарську діяльність підприємства на основі принципу всебічності.

У процесі здійснення судово-економічної експертизи досліджуються лише ті питання, які поставлені перед експертом-бухгалтером, слідчим або судом, і перелік яких зазначений в постанові слідчого чи ухвалі суду про призначення судово-економічної експертизи.

Судово-економічну експертизу уповноважений проводити лише фахівець, який у спеціальному порядку отримав дозвіл на проведення експертної діяльності.

Результати дослідження оформлюються у вигляді висновку експерта, який після його оцінки слідчим або судом може набути ролі доказу чи джерела доказів за справою.

Узагальнюючи особливості судово-економічної експертизи, зазначимо, що вона не може існувати поза кримінальними чи цивільними справами, що виникають у процесі розслідування або судового розгляду. Незалежно від того, по яких справах призначається судово-економічна експертиза, її предметом є господарська діяльність, відображена в облікових документах та бухгалтерських регістрах, що стали об'єктом розслідування чи судового розгляду і щодо яких перед експертом-економістом поставлені слідчим або ж судом питання, що потребують застосування спеціальних знань з обліку і аналізу господарської діяльності підприємств [12, с.248-249].

Судово-економічна експертиза на стадіях провадження дізнання, досудового слідства і судового розгляду складається з дослідження матеріалів справи фахівцем і надання, у відповідності до його спеціальних знань, висновку за поставленими питаннями, що відносяться до господарської діяльності і знайшли своє відображення в бухгалтерському обліку.

Зазначимо, що мета судово-економічної експертизи полягає у встановленні фактичних обставин справи, яка порушена за фактом вчинення правопорушення економічного характеру або при вирішенні господарських спорів.

Підстави призначення судово-економічної експертизи є наступні:

- 1) потреба дослідження питань, що вимагають використання спеціальних знань експерта-бухгалтера;
- 2) недоброякісне, або ж неповне, чи неправильне проведення документальної ревізії, що підтверджується наявними матеріалами кримінального провадження та висновками повторних ревізій;
- 3) наявність заявленого обґрунтованого клопотання підозрюваного про призначення судово-економічної експертизи;
- 4) висновки інших експертів вказують на необхідність призначення судово-економічної експертизи.

Судово-економічна експертиза проводиться експертом.

Експертом вважається висококваліфікований спеціаліст, обов'язком якого є дослідження правильності відображення господарської діяльності

підприємства у документах бухгалтерського і податкового обліку при розслідуванні та розгляді кримінальних і цивільних справ [26, с.254].

Коло питань, які вирішуються в процесі судовоекономічної експертизи, визначаються її завданнями, до яких належать:

- перевірка та підтвердження за допомогою документів розміру нестач або лишків матеріальних цінностей і грошових коштів, визначення періоду та місця їх створення;
- документальне підтвердження розміру матеріальної шкоди, заподіяної посадовими та матеріально відповідальними особами у результаті скоєння корисливих правопорушень;
- виявлення недоліків в організації бухгалтерського обліку, звітності і контролю фінансово-господарської діяльності підприємства, які сприяли утворенню матеріальної шкоди;
- визначення кола осіб, на чийй відповідальності в період створення нестачі або лишків, знаходилися товарно-матеріальні цінності та грошові кошти;
- визначення кола посадових осіб, які зобов'язані були забезпечити виконання вимог бухгалтерського обліку та контролю, недодержання яких установлено в ході проведення експертизи;
- документальне підтвердження господарських операцій по прийманню, реалізації і збереженню товарно-матеріальних цінностей та руху грошових коштів;
- встановлення правильності методики проведення документальної ревізії та достовірності її результатів;
- вивчення та аналіз змісту документів для експертного висновку щодо обґрунтованості списання на виробництво сировини та матеріалів та законності руху готової продукції;

- встановлення фактів порушення фінансової дисципліни, правильності розрахунків з постачальниками та покупцями, ухилення від сплати податків;
- документальна перевірка чинних правил емісії цінних паперів;
- документальне підтвердження фактів фіктивного банкрутства тощо.

Судові експерт повинні володіти необхідними знаннями для формування відповідного висновку за досліджуваними питаннями. Окрім того, експерт повинен бути висококваліфікованим фахівцем у сфері обліку, контролю і економічного аналізу, фінансів і господарського права. Він повинен отримати базову наукову підготовку і практичні навички, безупинно поповнювати свої професійні знання, мати високі цивільні і моральні якості.

Фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку і атестацію як судові експерти визначеної спеціальності.

Не можуть бути експертами особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також особи, що мають судимість.

Судово-економічний експерт повинен вміти вирішувати широке коло питань, що мають відношення до різних галузей економіки. Він повинен володіти всіма загальнотеоретичними дисциплінами в обсязі, який необхідний для оцінювання правильності планування, фінансування, кредитування, організації бухгалтерського обліку і внутрішньогосподарського контролю та складання звітності.

Зокрема, судово-економічний експерт має знати:

- дисципліни загальноекономічного циклу: макро- і мікроекономіку, статистику, фінанси, грошовий обіг і кредит, основи управління тощо;
- спеціальні дисципліни: облік і аналіз, різні галузі права, теорію економічного контролю, стандарти і норми аудиту, контроль і ревізію, оподаткування, господарське і валютне

законодавство, специфіку оперативно-розшукової діяльності, судово-бухгалтерську експертизу;

- можливості сучасних технічних засобів збору, передачі і переробки економічної інформації для використання їх в експертній діяльності.

Судово-економічний експерт не має права здійснювати експертизу за таких причин:

- якщо експерт особисто, прямо чи побічно зацікавлений у результаті справи;
- якщо він є родичем сторін чи інших осіб, що беруть участь у справі;
- якщо судовий експерт знаходиться в особливих стосунках з особами, що беруть участь у справі;
- якщо експерт знаходиться чи знаходився у службовій чи іншій залежності від сторін, інших осіб, що беруть участь у справі;
- якщо він проводив ревізію, матеріали якої послужили підставою для порушення даної справи;
- якщо експерт є некомпетентним;
- якщо будуть встановлені інші обставини, що викликають сумніви в його неупередженості.

За цими ж підставами експерт зобов'язаний заявити і самовідвід.

Чинне законодавство надає судово-економічному експерту визначені права, що повинні забезпечити йому реальні можливості для виконання ним процесуальних обов'язків.

Відповідно до чинного законодавства експерт має право:

- ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета судової експертизи, подавати клопотання про надання додаткових документів;

- вказувати у висновку судової експертизи на виявлені у ході їх проведення факти, що мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих дій, ставити допитуваним особам питання, що стосуються предмета судової експертизи;
- подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують його права;
- одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим обов'язком;
- у випадку незгоди з іншими членами експертної комісії складати окремий висновок експерта;
- викладати письмово відповіді на запитання, що ставляться перед ним під час допиту.

Зазначимо, що судово-економічний експерт може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час провадження досудового слідства, а також за подання завідомо неправдивого висновку й за розголошення даних досудового слідства.

Судово-економічний експерт має бути компетентним. Компетенція експерта - це поняття, яке включає спеціальні пізнання, однієї сторони, і правочинність - з другої сторони.

Порушення компетенції експерта можуть мати місце при вторгненні експерта в чуже коло знань чи виконання ним функцій, що входять у компетенцію слідчого або суду. Такими порушеннями є:

- вирішення експертом правових питань, що мають відношення до суб'єктивної сторони складу злочину;

- самостійне з'ясування і збирання доказів шляхом одержання показань від обвинувачених та свідків.

Іноді судово-економічні експерти намагаються вирішувати питання, що відносяться до компетенції фахівців інших галузей знань: технологів, будівельників, хіміків тощо.

Питання про відповідальність є одним з основних юридичних питань, що підлягає вирішенню лише слідчим і судом на основі аналізу всіх обставин справи. Судово-економічний експерт має право досліджувати фактичне дотримання посадовими особами вимог нормативних актів у межах ведення обліку, що не значить вирішення питання про відповідальність цих осіб, оскільки підставою для матеріальної відповідальності за нанесений збиток є провина працівника, а встановлення провини входить до компетенції не експерта, а слідчого й суду.

2. Особливості проведення судово-економічної експертизи

Потреба раціональної організації судово-економічної експертизи реалізується у відповідних нормативно-правових актах, які ухвалюються державними органами: Верховною Радою, Міністерством юстиції, Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки тощо.

У зазначених документах визначаються ті установи, на які покладається обов'язок проведення судово-економічної експертизи, а також встановлюються порядок призначення та проведення експертизи, права, обов'язки та відповідальність учасників даного процесу, вказується на перелік документів, якими оформляється процес проведення експертизи, проблеми та задачі, які вона покликана вирішити. При цьому з'ясовуються питання фінансового та інформаційного забезпечення процесу проведення експертизи тощо.

Загалом, організація (від фр. organisation) — це побудова, впорядкування певного процесу, явища тощо.

Організація передбачає визначення конкретних правил та принципів, за якими має відбуватись певний процес. Без адекватної організації неможливе існування суспільства загалом та його частин зокрема.

Судово-економічна експертиза є невід'ємною частиною суспільного життя, а тому вона потребує належної організації.

Судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби:

- науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони та Служби безпеки України.

Координацію організації судово-експертної діяльності в Україні здійснює Міністерство юстиції України.

Основними завданнями Міністерства юстиції є такі:

- організація експертного забезпечення правосуддя,

- формування державного замовлення на проведення науково-дослідних робіт в галузі судової експертизи;
- контроль за діяльністю підвідомчих науково-дослідних інститутів судових експертиз;
- координація роботи відповідних державних органів з питань розвитку судової експертизи;
- контроль за судово-експертною діяльністю;
- атестація судових експертів.

Зазначимо, що у системі Міністерства юстиції функціонують Київський, Харківський, Львівський, Одеський та Донецький науково-дослідні інститути судових експертиз, які мають філії у Вінниці, Дніпропетровську, Тернополі, Чернігові, Симферополі, Севастополі, Херсоні, Черкасах.

Крім того, судово-експертна діяльність може здійснюватись на підприємницьких засадах, а також окремими громадянами за разовими договорами.

У випадках, коли проведення експертизи доручається працівнику підприємницької структури, орган, що призначає експертизу, має перевірити, чи є у фахівця свідоцтво про присвоєння кваліфікації експерта з відповідної спеціальності та чи включений він до Державного реєстру судових експертів України.

Проведення експертизи за одноразовими договорами може мати місце у разі неможливості її здійснення в іншому порядку. При цьому в договорі зазначаються терміни виконання експертизи, розмір винагороди і порядок її виплати.

Міністерство юстиції України веде Реєстр атестованих експертів державних і підприємницьких структур та громадян. Органи дізнання, попереднього слідства та суди зобов'язані доручати проведення судових експертиз кваліфікованим спеціалістам, внесеним до даного Реєстру.

Організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності покладається на ті міністерства та відомства, до складу яких входять

відповідні спеціалізовані установи та заклади, що здійснюють відповідний вид судової експертизи, у тому числі й судово-економічну.

Для розгляду важливих питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер, при Міністерстві юстиції України створена Координаційна рада з проблем судової експертизи, на яку покладається завдання обговорення та розробки рекомендацій щодо організації та методики проведення судових експертиз.

Організаційно-фінансове забезпечення судово-економічної експертизи в Україні визначається Законом України «Про судову експертизу». Цей Закон передбачає державне фінансування здійснення науково-дослідними установами судових експертиз та наукових розробок з питань організації та методики судових експертиз. Виконання судових експертиз іншими спеціалізованими установами та відомчими службами фінансується за рахунок коштів, що виділяються їм з державного та місцевих бюджетів, а науково-дослідними установами — за рахунок замовника. Усі інші види робіт зазначені установи та служби проводять на госпрозрахункових умовах.

Перелік усіх державних платних послуг, які надаються науково-дослідними інститутами судових експертиз Міністерства юстиції, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 07.08.1999 за № 1432. Ці послуги надаються інститутами судових експертиз юридичним та фізичним особам на договірних засадах за плату в обсязі витрат, пов'язаних з їх виконанням.

В Україні застосовується атестація судових експертів, метою якої є забезпечення належного професійного рівня фахівців, які залучаються до проведення судових експертиз або беруть участь у розробках теоретичної й методичної бази судової експертизи. Залежно від спеціалізації і рівня підготовки експертам присвоюють кваліфікацію з дозволом проведення певного виду експертиз і кваліфікаційний клас.

Порядок проведення атестації та присвоєння кваліфікаційних класів визначається міністерствами й відомствами, до системи яких входять спеціалізовані установи та служби, що проводять судові експертизи.

На даний час у системі Міністерства юстиції України створені:

- експертно-кваліфікаційні комісії науково-дослідних інститутів судових експертиз;

- Центральна експертно-кваліфікаційна комісія Міністерства юстиції України.

Визначення рівня професійної підготовки співробітників інститутів через їхню атестацію для присвоєння кваліфікації та кваліфікаційного класу судового експерта є основним завданням експертно-кваліфікаційних комісій науково-дослідних інститутів судових експертиз.

До завдань Центральної експертно-кваліфікаційної комісії Міністерства юстиції України відносяться такі:

- проведення атестації з метою присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям підприємницьких структур та громадянам;

- розгляд питань дисциплінарної відповідальності судових експертів;

- визначення порядку та умов підвищення кваліфікації судових експертів.

Метою атестації економічних експертів є забезпечення належного їх професійного рівня, що підтверджує їх кваліфікацію за відповідними спеціальностями.

Підготовку спеціалістів із економічної експертизи в системі вищої освіти України наразі не проводять, хоча необхідність у таких фахівцях постійно зростає.

У сучасних умовах велика кількість кримінальних справ щодо економічних злочинів та господарських спорів розглядається судами без залучення експертів, а це не завжди гарантує повне висвітлення причин економічних правопорушень.

Судово-експертна діяльність до 2000 року підлягала ліцензуванню. Скасування ліцензування було зафіксовано в Законі України «Про ліцензування окремих видів господарської діяльності». Ліцензування призвело до того, що до сфери судової експертизи приєдналась велика кількість експертів-підприємців. Вони, з одного боку, надавали певну допомогу в забезпеченні правосуддя

додатковою кількістю експертиз у кримінальних та цивільних справах, а з іншого — їх дослідження здійснювалося без належного нагляду з боку Міністерства юстиції.

Тому згідно з Положенням про Міністерство юстиції України, основними його завданнями є:

- організація експертного забезпечення правосуддя;
- формування державного замовлення на науково-дослідні роботи в галузі судової експертизи;
- контроль за діяльністю підвідомчих науково-дослідних інститутів судових експертиз;
- координація роботи відповідних державних органів з питань розвитку судової експертизи;
- контроль за судово-експертною діяльністю;
- ведення Реєстру атестованих судових експертів.

Органи дізнання, досудового слідства та суди зобов'язані доручати проведення судової експертизи спеціалістам, які внесені в цей Реєстр.

У тих випадках, коли проведення економічної експертизи доручається працівнику підприємницької структури, суд або інший орган, який призначив експертизу, повинен перевірити, чи є в спеціаліста свідоцтво про присвоєння йому кваліфікації експерта з відповідної спеціальності.

Проведення експертизи за разовим договором може мати місце у тих випадках, коли за інших умов провести її неможливо. При цьому в договорі мають бути вказані терміни виконання цієї експертизи, розмір винагороди експерту та порядок її виплати.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про адвокатуру» та ст. 48 Кримінально-процесуального кодексу України на підставі заяв адвокатів, захисників та осіб, які самостійно захищають свої інтереси, в експертних установах можуть виконуватись дослідження, результати яких викладаються в письмових висновках спеціалістів. Причому експертизи та висновки спеціалістів проводяться експертними закладами відповідно до регіональних

зон їх обслуговування.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз поширюються пільги, які стосуються матеріального та соціально-побутового забезпечення.

Керівники спеціалізованих установ та відомчих служб за умови отримання згоди від органу, або особи, що призначили судову експертизу, мають право включати до складу експертних комісій спеціалістів інших держав. Такі спільні експертні комісії повинні здійснювати судові експертизи відповідно до умов та положень процесуального законодавства України. Передбачається, що плата іноземним фахівцям за участь у судовій експертизі та відшкодування інших витрат, пов'язаних з її виконанням, здійснюється за взаємною домовленістю сторін.

Спеціалізовані установи та відомчі служби, які практикують проведення судових експертиз, користуються правом установлювати міжнародні наукові зв'язки з інститутами криміналістики зарубіжних країн, проводити спільні наукові заходи, обмінюватися науковою інформацією та випускати спільні видання в галузі судової експертизи.

Міністерство внутрішніх справ повинно забезпечувати охорону приміщень і територій установ судових експертиз за рахунок коштів, які виділяються йому з державного бюджету.

Терміни проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах:

- 10 календарних днів - щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів та вирішуваних питань і простих за характером досліджень;
- 30 календарних днів - щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або середньої складності за характером досліджень;

- 60 календарних днів - щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або складних за характером досліджень;
- понад 60 календарних днів - щодо матеріалів із великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань (більше десяти), виходячи з фактично необхідного для експерта часу або особливо складних за характером досліджень (досліджень з використанням криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів);
- понад 90 календарних днів - якщо експертиза є особливо складною чи багатооб'єктною, потребує вирішення більше десяти питань або вирішення питань, які потребують декількох досліджень, чи налічує понад п'ять томів матеріалів справи або є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій і не може бути виконана в зазначені строки.

Більший термін встановлюється за письмовою домовленістю з органом, який призначив експертизу, після попереднього вивчення експертом наданих матеріалів.

У разі значного завантаження експерта та знаходження в нього на виконанні одночасно понад десяти експертиз, у тому числі комісійних та комплексних, вказані терміни можуть бути переглянуті або встановлені додатково з урахуванням необхідного реального часу на їх виконання.

Попереднє вивчення матеріалів при проведенні простих та середньої складності досліджень не повинно перевищувати 5-10 робочих днів, а при складних та особливо складних дослідженнях - відповідно 15-20 робочих днів.

У разі відмови органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією

призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності.

Термін проведення експертизи починається з робочого дня, наступного за днем надходження матеріалів до експертної установи, і закінчується у день складання висновку експерта, або ж повідомлення про неможливість надання висновку. Якщо закінчення встановленого терміну проведення експертизи припадає на неробочий день, то днем закінчення експертизи вважається наступний робочий день.

До терміну проведення експертизи не включається строк виконання клопотань експерта, усунення недоліків, допущених органом, який призначив експертизу.

3. Характеристика процесу судово-економічної експертизи

Під час проведення судово-економічних експертиз важливе значення має інформаційне забезпечення.

Інформаційне забезпечення експертизи являє собою сукупність відомостей, які характеризують фактичний стан об'єкта дослідження та його нормативно-правове, законодавчо-нормативне забезпечення, що регламентує процес проведення судово-економічної експертизи.

Організація інформаційного забезпечення експертизи являє собою збір, опрацювання і нагромадження інформації про фінансово-господарську діяльність підприємства.

У Законі України «Про судову експертизу» визначено, що установи, організації та підприємства незалежно від форм власності зобов'язані надавати спеціалізованим установам та відомчим службам, котрі проводять судові експертизи, на їхні запити натуральні зразки або каталоги своєї продукції, технічну документацію та іншу інформацію, необхідну для створення та оновлення методичної і нормативної бази судової експертизи.

Спеціалізовані установи та відомчі служби, що проводять судові експертизи, мають право отримувати від судів, органів дізнання і попереднього слідства знаряддя злочину та інші речові докази, щодо яких закінчено провадження у справах, для використання в експертній і науковій діяльності.

Основними завданнями організації інформаційного забезпечення є:

- інформування учасників судово-економічної експертизи про стан досліджуваних об'єктів;
- інформування учасників експертизи про їх функціонування і відповідність нормативно-правовим актам та законодавству;
- інформаційне забезпечення економічних експертів і працівників правоохоронних органів щодо питань, що стосуються розслідуваних справ.

Основна діяльність економічного експерта пов'язана з дослідженням облікових документів, що згідно з КПК України передбачені в числі джерел

доказів у розслідуваній справі.

У зв'язку із впровадженням комп'ютерних технологій в обліковий процес для оцінки і вивчення інформації, що зберігається в комп'ютері, можуть бути використані дані комп'ютерно-технічної експертизи.

Оскільки результати комп'ютерно-технічної експертизи, особливо програмного забезпечення, прямо залежать від збереження інформації на внутрішньому і зовнішньому магнітних носіях, необхідно в разі вилучення об'єктів і підготовки їх для експертизи дотримуватися правил, що виключають навмисне псування чи знищення даних, які зберігаються в комп'ютерах. У таких випадках необхідна участь фахівця в галузі електронної обчислювальної техніки під час слідчих дій, тому що для приховування інформації на комп'ютерах можуть бути встановлені спеціальні захисні програми, що за певних умов автоматично роблять повне чи часткове знищення інформації. Тому для збереження облікової інформації у розслідуванні кримінальних справ зазвичай вилучаються всі наявні на об'єкті магнітні носії інформації та комп'ютери.

Проведення судово-економічної експертизи являє собою системне дослідження господарських процесів, в яких виникли конфліктні ситуації в правовідносинах, з метою встановлення доказів істини для їх правового врегулювання.

Судово-економічна експертиза є дослідним процесом, проведення якого включає такі стадії:

- підготовчу;
- організаційно-методичну;
- дослідну;
- узагальнення, оцінки і реалізації результатів експертизи.

Основою для проведення експертизи є передбачений законом процесуальний документ, складений уповноваженою на це особою (органом). Інші дослідження проводяться на підставі письмової заяви замовника з обов'язковим зазначенням його реквізитів, а також питань, які підлягають

вирішенню.

Експерт, який призначений постановою слідчого, зобов'язаний:

- якісно виконувати доручену йому експертизу;
- з'явитися за викликом органу, який призначив експертизу, для допиту з приводу проведеної експертизи чи повідомити про неможливість її проведення;
- провести повне дослідження і скласти обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;
- на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, судді, суду дати роз'яснення щодо змісту висновку;
- заявляти самовідвід при наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі;
- у письмовій формі повідомити слідчого про неможливість зробити висновки в разі недостатності наданих йому матеріалів, а також якщо поставлені слідчим питання виходять за межі його спеціальних знань;
- не розголошувати даних досудового розслідування під загрозою кримінальної відповідальності.

Постанова про призначення судово-економічної експертизи передбачає строки проведення експертизи, підготовку та подання висновку експерта.

Постанова про призначення експертизи як процесуальний документ складається з трьох частин: вступної, описової і резолютивної.

У вступній частині вказується дата і місце складання постанови, посада та прізвище особи, що прийняла постанову, найменування кримінальної справи, з якої призначена експертиза [26, с.252].

В описовій частині постанови відображається суть справи і обставини, що спричинюють проведення експертизи, а також особливості об'єкта дослідження, які можуть мати певне значення для висновку експерта-бухгалтера. Завершується описова частина постанови формуванням підстав для

призначення експертизи [6, с.252].

У резолютивній частині постанови міститься виклад рішення про призначення судово-бухгалтерської експертизи, вказуються: вид експертизи за процесуальними ознаками (додаткова, повторна, комісійна), прізвище експерта, питання, щодо яких він повинен дати висновки, перелік матеріалів справи, які надсилаються експерту-бухгалтеру для дослідження. При проведенні судово-бухгалтерської експертизи в експертній установі у резолютивній частині постанови зазначається конкретний виконавець - експерт цієї установи. Оскільки за законом експертом може бути лише фізична особа, тому не можна в постанові вказувати, що проведення експертизи доручається певній установі або службі, наприклад, "Бюро судово-бухгалтерської експертизи" тощо [20, с.252-253].

Планування процесу проведення експертизи здійснюється безпосередньо в експертній установі, якій доручено проведення експертизи. Метою планування є організація роботи експертів. Ефективне планування передбачає чіткий розподіл обов'язків між експертами відповідно їхній кваліфікації та досвіду для досягнення найкращих результатів.

Для того щоб забезпечити виконання завдання судово-економічної експертизи у зазначені строки, керівник групи експертів складає план-графік її проведення. Кожний член експертної групи за завданням керівника розподіляє визначені йому роботи на складові елементи й установлює час для їх завершення.

Точних норм затрат часу на виконання робіт проведення судово-економічної експертизи немає, тому тривалість робіт визначають на основі практичного досвіду експертів.

Перелік матеріалів, що надсилаються експерту для дослідження, залежать від питань, які на вирішення експерта ставить слідчий, а також від кримінальної справи, порушеної проти осіб підприємства тієї чи іншої галузі народного господарства [26, с.253].

Документи, що надходять на дослідження експерта, повинні бути перевірені як з формальної сторони, так і з юридичної.

Проведення судово-бухгалтерської експертизи передбачає тісну взаємодію слідчого з економічним експертом, яка виявляється у тому, що:

- слідчий контролює дотримання експертом терміну проведення експертизи та створює йому необхідні умови для успішного виконання роботи;
- експерт знайомить слідчого із планом роботи і обраною методикою дослідження;
- збір додаткових матеріалів здійснюється як за ініціативою слідчого, так і за клопотанням експерта;
- експерт і слідчий спільно визначають терміни проведення експертизи [26, с.254].

У відповідності до КПК України суд може призначити також додаткову чи повторну експертизу. Додаткова судово-економічна експертиза призначається у наступних випадках:

- а) наданий висновок є недостатньо ясним чи неповним;
- б) перед експертом, слідчим і судом поставлені нові запитання;
- в) обвинувачуваний дає пояснення, що має істотне значення для справи.

Додаткова судово-економічна експертиза призначається в разі суттєвої зміни попередніх обставин виконання проектів на час проведення експертизи на вимогу замовника експертизи. Вона призначається після розгляду судом (слідчим) висновку первинної судової експертизи, коли з'ясовується, щоб усунути неповноту або неясність висновку через допит експерта неможливо. Неясність висновку полягає у тому, що за ним не можна точно встановити, чи є висновок експерта категоричним чи вірогідним. Якщо експерт досліджував не всі надані в його розпорядження об'єкти і документи, а тільки частину з них, чи відповів не на всі поставлені перед ним питання, то така експертиза є неповною.

Додаткова експертиза, переважно призначається для уточнення й конкретизації результатів первинної експертизи. Вона у більшості випадків доручається експерту, що проводив основну експертизу. Однак, для проведення додаткової експертизи може бути призначений також інший експерт.

В постанові (ухвалі) про призначення додаткової експертизи необхідно обов'язково вказати, які обставини обумовили необхідність поглиблення експертного дослідження.

Повторна експертиза призначається у випадку необґрунтованості висновку чи сумнівів у його правильності. Виконання повторної судово-економічної експертизи доручається іншому експерту чи іншим експертам. При призначенні повторної експертизи слідчий (суд) виносить постанову, яка пред'являється обвинувачуваному. У постанові слідчий (суд) обґрунтовує свою незгоду з первинним висновком експерта, посилаючись на обставини справи і матеріали й лише після цього формулює питання, щодо яких повинно бути наданий висновок.

Якщо слідчий не погоджується з висновком першого експерта і не вважає потрібним призначати повторну експертизу, він повинен викласти мотиви своєї незгоди в обвинувальному висновку чи в постанові про припинення справи.

Фактичні дані встановлюються як за даними бухгалтерських документів, так й за іншими матеріалами справи.

Фактичні дані встановлюються показаннями свідків, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій та іншими документами.

Протоколи слідчих і судових дій можуть засвідчувати обставини й факти, встановлені при огляді, обшуку, вилученні, при проведенні експерименту та інших дій. Протоколи вилучення або обшуку, які мають відомості про бухгалтерські операції, допоможуть експертові визначити джерело походження бухгалтерських документів, вилучених на підприємстві або у посадових осіб та достовірність здійснення господарських операцій.

Діючи в межах своїх спеціальних знань, експерт у процесі дослідження

документів обліку дає оцінку їм і на цій основі встановлює факти, що пов'язані із здійсненням обліку, обґрунтованістю відображення господарських операцій.

Ставлення експерта до інших матеріалів справи відрізняється від дослідження ним документів обліку. Експерт може використовувати дані, встановлені іншими матеріалами справи. Усі вони враховуються при аналізі й оцінці операцій обліку, використовуються при формулюванні відповідей на поставлені питання. Проте дослідження експертом цих матеріалів обмежене його спеціальними знаннями і предметом експертизи. Експерт враховує їх, коли вони прийняті слідчим або судом як докази.

Право експерта досліджувати і використовувати такі матеріали справи не означає, що він може входити в оцінку самих джерел, засобів доведення.

Правильне використання матеріалів справи допомагає експерту з'ясувати обставини, що пов'язані з процесом оформлення облікових документів за їх призначенням, умови, за яких вони були потім представлені, а також одержати відомості про етапи проходження документів у системі. Тільки використовуючи всі матеріали справи, що мають відношення до предмета експертизи, експерт може провести повне дослідження і дати вичерпні відповіді на питання.

Практика свідчить, що доказовість та обґрунтованість результатів експертного дослідження в значній мірі визначається обраною методикою проведення судово-економічної експертизи та рівнем обліково-інформаційного забезпечення.

Вибір методики проведення судово-економічної експертизи залежить від мети суб'єкта призначення експертизи (слідчого, прокурора, суду), об'єкта дослідження та переліку питань поставлених експерту-бухгалтеру (рис. 1).

Перелік методик, які можуть бути використані під час судово-економічної експертизи, визначено Реєстром методик проведення судових експертизи Міністерства юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5 за кодом 11.0.08.

Процес проведення судово-економічної експертизи повинен закінчуватися оформленням дослідження у вигляді висновку.

Експертний висновок повинен об'єктивно відображати відповідність проведеного дослідження обліковим даним.

Висновок складається на підставі дослідження всіх наданих експерту матеріалів в межах його компетенції. Він повинен об'єктивно відображати результати проведеного дослідження і підтверджуватися документальними даними підприємства.

Експертний висновок повинен складатися з трьох частин: вступної, дослідницької та висновків.

У вступній частині мають зазначатися:

- найменування експертизи, дата і місце складання висновку, її вид (додаткова, повторна, комісійна чи комплексна);
- дата і номер постанови про призначення експертизи, прізвище та ініціали слідчого;
- перелік матеріалів, що надійшли експерту для дослідження;
- питання, які поставлені перед експертом;
- відомості про експерта (прізвище та ініціали, освіта, експертна спеціальність, науковий ступінь та вчене звання, посада, стаж експертної роботи);
- дата надходження матеріалів до експертної установи і дата підписання висновку;
- спосіб доставки та вид упаковки дослідницьких матеріалів;
- клопотання експерта про надання додаткових матеріалів, наслідки їх розгляду;
- обставини справи, які мають значення для висновку, з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання;
- відомості про осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, процесуальне положення);
- попередження експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку;

- довідково-нормативні документи та методична література з економічних питань, які використовувались експертом за вирішення поставлених питань (із зазначенням бібліографічних даних).

У дослідницькій частині висновку повинен відобразитися весь процес експертного дослідження у тій послідовності, в якій викладені питання.

Опис об'єктів дослідження зазвичай починають із зазначення обставин, що були виявлені в процесі документальної ревізії, у подальшому описуються документи та реєстри обліку, які використовувались експертом у процесі дослідження.

У заключній частині експертного висновку мають бути викладені усі відповіді на поставлені питання у тій послідовності, у якій їх викладено у його вступній частині. На кожне з поставлених питань має бути дано відповідь по суті або вказано, з яких причин це питання неможливо вирішити.

Висновок експертизи підписується експертом, який проводив дослідження, та засвідчується печаткою експертної установи.

Якщо до висновку експертизи додаються схеми, таблиці, діаграми тощо, вони також підписуються експертом та засвідчуються печаткою експертної установи.

Висновок експертизи та додатки до нього складаються у двох екземплярах, один з яких направляється особі або органу, які призначили експертизу, а другий залишається в експертній установі.

У висновку експерта-бухгалтера не повинно бути юридичних термінів, таких як «зловживання службовим положенням», «вкрав (вкрали)», «розтрата», «халатність», «привласнення», «винний», «хабарництво», «шахрайство» тощо. Експерт повинен висловлюватися термінами «надлишки», «нестача», «відповідальність» тощо. Висновки експерта повинні бути чіткими, короткими, послідовними і логічно обгрунтованими.

Висновок експерта-бухгалтера оцінюється слідчим чи судом за їхнім внутрішнім переконанням. Слідчий і суд повинні перевірити й оцінити зв'язок

висновку з іншими джерелами доказів, зокрема:

а) висновок експерта повинен бути пов'язаний з іншими джерелами доказів у справі;

б) у висновку експерта усі факти слід викладати об'єктивно на основі спеціальних пізнань;

в) висновок експерта повинен ґрунтуватися на дослідженні всіх наявних у справі джерел доказів.

За відсутністю сумнівів в обґрунтованості висновку експерта суд може винести окрему ухвалу із зазначенням заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяли здійсненню економічних правопорушень.

ВИСНОВКИ

Судово-економічна експертиза є невід'ємною частиною суспільного життя, а тому вона потребує належної організації.

Потреба раціональної організації судово-економічної експертизи реалізується у відповідних нормативно-правових актах, які ухвалюються державними органами: Верховною Радою, Міністерством юстиції, Міністерством внутрішніх справ, Службою безпеки тощо.

Судово-експертну діяльність в Україні здійснюють державні спеціалізовані установи та відомчі служби:

- науково-дослідні та інші установи судових експертиз Міністерства юстиції України і Міністерства охорони здоров'я України;
- експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони та Служби безпеки України.

Координацію організації судово-експертної діяльності в Україні здійснює Міністерство юстиції України.

У системі Міністерства юстиції функціонують Київський, Харківський, Львівський, Одеський та Донецький науково-дослідні інститути судових експертиз, які мають філії у Вінниці, Дніпропетровську, Тернополі, Чернігові, Симферополі, Севастополі, Херсоні, Черкасах.

Крім того, судово-експертна діяльність може здійснюватись на підприємницьких засадах, а також окремими громадянами за разовими договорами.

Організаційно-фінансове забезпечення судово-економічної експертизи в Україні визначається Законом України «Про судову експертизу». Цей Закон передбачає державне фінансування здійснення науково-дослідними установами судових експертиз та наукових розробок з питань організації та методики судових експертиз.

Судово-економічна експертиза є дослідним процесом, провадження якого включає такі стадії: підготовчу, організаційно-методичну, дослідну, а також узагальнення, оцінки і реалізації результатів експертизи.

Процес проведення судово-економічної експертизи повинен закінчуватися оформленням дослідження у вигляді висновку.

Висновок складається на підставі дослідження всіх наданих експерту матеріалів в межах його компетенції. Він повинен об'єктивно відображати результати проведеного дослідження і підтверджуватися документальними даними підприємства.

Експертний висновок повинен складатися з трьох частин: вступної, дослідницької та безпосередньо висновків.

Висновок експертизи та додатки до нього складаються у двох екземплярах, один з яких направляється особі або органу, які призначили експертизу, а другий залишається в експертній установі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімов В. В. Судово-бухгалтерська експертиза в кримінальних справах про розкрадання грошових коштів: Методич. посібник/ В. В. Акімов // Х.: Вид-во. Ун-ту внутр. справ, 2000. - 80 с.
2. Бандурка А.М. Основи судової бухгалтерії: Підручник/ А.М. Бандурка // - Харків: Вид-во Національного університету внутрішніх справ, 2001. - 336 с.
3. Белуха Н.Т. Судебно-бухгалтерская експертиза/ Н.Т. Белуха //М.: Дело, 1993. - 269 с.
4. Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку/ М. Т. Білуха // - К., 2000.
5. Бутинець Ф.Ф. Контроль і ревізія. Вид. - 2-е, доп. І перероб. Підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит"/ Ф.Ф. Бутинець, СВ. Бардаш, Н.М. Малюга//. - Житомир: ЖІТІ, 2000. - 512с.
6. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні: Навч. посібник//За ред. С. Ф. Голова. - Дніпропетровськ: ТОВ "Баланс-клуб", 2000. - 768 с.
7. Бухгалтерський фінансовий облік. Підручник/ За ред. Ф. Ф. Бутинця. - Житомир: ЖІТІ, 2000. - 608 с
8. Васюта-Беркут О.І. та ін. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб. / Васюта-Беркут О.І., Шепітко Г.Ф., Ромашевська Н.О. //- К.: МАУП, 2001.
9. Волобуев А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва/ А.Ф. Волобуев //Харків: Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. - 336 с.

10. Глібко В.М. Судова бухгалтерія: Підручник/ В.М. Глібко, О.П. Бушан // - К.: Юрін-ком Інтер, 2004. - 224 с.
11. Жила В.Г. Ревизия и аудит / В.Г. Жила // К.: МАУП, 1998. - 96 с.
12. Завгородний В. П. Налоги и налоговый контроль в Украине/ В. П. Завгородний // К.: А. С. К., 2000. - 639 с.
13. Зеленецький В.С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз): Наук.-практ. посібник/ В.С. Зеленецький, В.Л. Кротюк, Д.А. Файер // Харків: Вид-во "Кроссрод", 2007. - 672с.
14. Живко З.Б. Судова бухгалтерія: Навчально-методичний посібник/// К.: Атіка, 2007. - 344 с.
15. Калюга С В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія/ С В. Калюга // К.: Ельга, Ніка-центр, 2002. - 360 с.
16. Камлик М.І. Судова бухгалтерія. Підручник / М.І. Камлик //К.: Атіка, 2007. - 552 с.
17. Куркін М.В. Ревізії та перевірки за зверненнями правоохоронних органів. Навчальний посібник/ М.В. Куркін, В.Д. Понікаров//Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. - 412 с.
18. Лукін В. О. Методика проведення судових експертиз у виявленні та розслідуванні правопорушень, пов'язаних з ухиленням від сплати податків/ В.О.Лукін, В. Д. Понікаров // Вісник Ун-ту внутр. справ. - 1998. - № 3-4. - С. 53-58.
19. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза: Навчально-методичний посібник для самост.вивч.дисципліни. / Г.Г. Мумінова-Савіна // К.: КНЕУ, 2004. - 268 с.

20. Отенко В.І. Судова бухгалтерія для менеджерів підприємств: Навчальний посібник/ В.І. Отенко, В.Д. Понікаров, Т.М. Серікова // . - Х.: ВД "ШЖЕК", 2005. - 560 с.
21. Рудницький В.С. Судово-бухгалтерська експертиза економічних правопорушень (опорний конспект). Навчальний посібник/ В.С. Рудницький, Р.Ф. Бруханський, П.Я. Хомин // - К: ВД "Професіонал", 2004. - 304 с.
22. Судебная бухгалтерия: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям (021100) "Юриспруденция", (060500) "Бухгалтерский учет, анализ и аудит" [Толкаченко А.А. и др.]; под ред. А.А. Толкаченко, В.А.Бородина. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. - 224 с.
23. Судебная бухгалтерия. Общая часть: Учебное пособие /Л.И.Бочкова, О.Э.Новак, С.В.Савинов//. - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К"; Саратов: ООО "Бизнес Волга", 2008. - 320 с.
24. Теоретичні основи бухгалтерського обліку: Підруч. для вузів/ М.С.Пушкар, Г.П.Журавель, Ю.Я.Литвин, В.Т.Мельник.-2-ге вид., перероб. і доп. - Тернопіль: Вид-во ТАНГ, 1998.
25. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський облік на підприємствах України/ Н.М. Ткаченко // . - К.: А.С.К., 2000. - 784 с.
26. Толкаченко А.А. Судебная бухгалтерия/ А.А. Толкаченко, К.В. Харабет // . - М.: Норма, 2005. - 288 с. - (Краткие учебные курсы юридических наук).
27. Усач Б.Ф. Аудит і судово-бухгалтерська експертиза/ Б.Ф.Усач, Я.В. Дячишин, Л.М. Шмикова // Львів: Каменяр, 1998. - 134 с.
28. Шарманська В.М. Бухгалтерський облік та судово-бухгалтерська експертиза. - Навч.-метод.посіб / В.М. Шарманська // . - К.:Знання-Прес, 2006. - 254 с.

29. Шарманська В.М., Судова бухгалтерія. Навч. посіб. /В.М. Шарманська С.О., І.В. Головка І.В. // К.: Центр учбової літератури, 2008. - 454 с.

